

THEATRAAL POTENTIEEL

Sophia Totzeva, *Das theatrale Potential des dramatischen Textes*. Ein Beitrag zur Theorie von Drama und Dramenübersetzung, Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1995, 284 p., DM 98. (= *Forum Modernes Theater*. Schriftenreihe, Bd. 19) (ISBN 3-8233-4039-5).

Reeds in de eerste band van de reeks *Forum modernes Theater* (1988 - vgl. mijn bespreking in *Documenta*, 10 (1992) nr. 3, pp. 264-267) stond de vertaalproblematiek centraal als middel om inzicht te verwerven in de theatrale eigenheid van de dramatische tekst. De nu gepubliceerde doctorale dissertatie (Mainz) van de Bulgaarse Sophia Totzeva bouwt vanuit een complex semiotisch model de verworven inzichten vanuit theoretisch en vernieuwend perspectief verder uit. Meteen worden ook de zwakkere aspecten van het werk zichtbaar: het ontbreken van een historische dimensie, een zeer beperkte confrontatie met reële encenseringen, een uiterst klein (maar wel relevant geanalyseerd) tekstcorpus van Arthur Schnitzler (*Reigen*, *Anatol*) en Friedrich Dürrenmatt (vooral *Der Besuch der alten Dame*).

Dit boek heeft belangrijke nieuwe inzichten te bieden. Juist daarom stoort de dwang om het theoretische veld opnieuw en uitvoerig weer te geven, ook waar het bekende slechts herhaald kan worden. Vooral de moeizaam geschreven eerste hoofdstukken lijden onder dit typische dissertatie-euvel. Maar de methodologische nauwgezetheid werpt ook vruchten af. Als rode draad voor de ontplooiing van het theatraal potentieel (TP) wordt de voorwaarde van verschillende contexten belicht, zoals ze zich gelijktijdig in de dramatekst en in de verhouding tussen spreek- en neventekst actualiseren. Waar een onderzoek van linguïstische structuren als uitgangspunt optreedt, kan de 'performability' van de dramatische tekst geconfronteerd worden met die van de drama-vertaling en van het (theoretisch) basisgegeven voor de encensering. Vanuit Roman Jakobson, later Mukarovsky, vindt de vergelijking plaats tussen de lineaire transformatie in de vertaling en de structurele transformatie in de virtuele encensering. Zo kan de equivalentieverhouding als bruikbaar instrument optreden voor het onderzoek van de intertekstuele relatie tussen uitgangstekst en translaten - en met betrekking tot de translaten zelf voor de studie van hun onderlinge verhouding.

Tot constante groeit de methodologie van de tegengestelde bewegingen binnen de dramatische tekst uit. Een nauwkeurige theoretische analyse toont het complexe mechanisme van het TP: een samenspel van dramatische economie (reductieve vormen als verdere 'uitbouw' van Wolfgang Iser's 'open plekken', implicaties en vooronderstellingen) en van similitieve structuren (isotopieën, aanzet- resp. kruis-

woorden en meerduidigheid). Deze wisselwerking gebeurt gelijktijdig op de verschillende niveaus van binnen- en buitentekstuele contexten. In het kader van de simulatieve structuren brengt Totzeva dan een toepassing van Mukarovsky's deviatiemodel en Lotmans stoorfactoren om de bipolaire theatrale structuur van de dramatische dialoog vast te leggen. Twee tegengestelde mechanismen maken taal tot communicatiesysteem, waarvan de automatisering gelijktijdig doorbroken wordt. Werpt de storing zich op als esthetische dominante, dan onthult zich de structuur zelf van de tekst als drager van esthetische informatie.

Tegenover haar beperkt corpus houdt Totzeva's methodologie goed stand. Waar de analyse bij het begin gewoon als evident overkomt, groeit ze systematisch uit naar een mogelijke kern van de dramatische eigenheid en de functionele werking op de recipiënt. In *Reigen* ontstaat het TP hoofdzakelijk door de functionalisering van binnentekstuele open plekken voor de externe communicatie: de verschillende dubbele decodering gebeurt steeds op het kruispunt van een hele reeks contexten met bewust gestructureerde tegengestelde implicaties. Op analoge wijze wordt het TP van Dürrenmatts *Der Besuch der alten Dame* aangetoond. Maar de exclusief semiotische benadering van het dialoogmechanisme wekt tevens de indruk dat er tussen beide drama's (resp. 1896/97 en 1956) geen cultuurverandering met betrekking tot de dramatische structuur heeft plaatsgevonden. Ook de progressieve tendens van het esthetisch revolutionaire carrousel-drama (Schnitzler) en de relatieve conformiteit van een afzwakkende laatmoderne structuur (Dürrenmatt) verkrijgen in deze studie nauwelijks reliëf, zodat Totzeva's model meteen ook nivellerend werkt.

Op het vlak van de translaten beheersen tegengestelde accenten het TP van vertaling en encenering. Vroegere opvattingen worden in functie van het vernieuwende semiotische systeem uitgebouwd. Interessant lijkt het verband tussen thematische breuken in de dialogenreeks en de hieruit voortvloeiende non-verbale handelingen: dit leidt in de encenering naar de beklemtoning van de contextualiteit. Gelijktijdig ontstaat er nochtans een vertaalprobleem vanuit de situatieve context, omdat het verzwegene als betekenisproducent belangrijker wordt dan het verwoorde. Indien zulke presupposities dan in de transformaties te expliciet geconcretiseerd worden, verzwakt het TP onvermijdelijk. Nochtans vindt Totzeva een tegengewicht in de intersemiotische versterking van de isotopieënwerking: vooral de encenering kan op deze wijze de plurale betekeniswereld van de kruiswoorden realiseren en nieuwe theatrale accenten genereren. Selectie en verrijking groeien in beide transformaties uit tot processen die zich wederzijds bepalen.

In Totzeva's model valt vooral de complexiteit van de interne tekstcommunicatie

op: een vergelijking met Peter Szondi's *Theorie des modernen Dramas* (vgl. ook mijn bespreking van de Engelse vertaling in *Documenta*, 7 (1989), nr. 2, pp. 119-121) en de volgelingen kan enkel maar beklemtonen hoe bij Totzeva 'dialogoog' tot omvattende 'dialogiciteit' uitgegroeid en zinvol geïntegreerd is in de interactie met de externe communicatie. Hoewel de meer op handeling georiënteerde premoderneren en de hoofdzakelijk met beelddramaturgie experimenterende progressieve postmoderneren zich buiten het veld van Totzeva's semiotisch systeem lijken te situeren, kan verder onderzoek niet aan dit werk voorbijgaan. Er zal vanwege de onderzoeker wel een flinke dosis aan vastberadenheid aan te pas moeten komen: langdradigheid en stroefheid, drang naar overvolledigheid en een uiterst droge oversystematisering moet de lezer er maar op de koop toe bijnemen.

Luc LAMBERECHTS